

FENOMENOLOĢISKĀS PIEEJAS IZVĒLE DZĪVES PIEREDZES IZPĒTĒI: METODOLOĢISKAIS SALĪDZINĀJUMS

Choosing the Phenomenological Approach to Explore a Lived Experience: Methodological Comparison

Juris Zuitiņš

Rīgas Stradiņa Universitāte, Latvija

Anita Pipere

Daugavpils Universitāte, Latvija

Velga Sudraba

Rīgas Stradiņa Universitāte, Latvija

Abstract. *With the escalating use of qualitative methods in health psychology, the need for the careful match between the studied topic and research design has been repeatedly stressed. The purpose of this study is to choose and substantiate the most compatible methodological approach for the use in the prospective phenomenological doctoral research investigating a lived experience of fathers of fatally ill child. This methodological paper compares three main phenomenological research approaches: Hermeneutic Phenomenology (van Manen, 1990), Psychological or Transcendental Phenomenology (Moustakas, 1994) and Interpretative Phenomenological Analysis (Smith, 1996). The comparative analysis of these three approaches to phenomenological research shows that the Interpretative Phenomenological Analysis could be viewed as the most appropriate approach for analyzing the lived experience of fathers of fatally ill child considering the specific sample of this study, character of the research topic and experience of researcher with phenomenological studies. The methodological underpinnings and possible issues of chosen approach have been discussed at the end of paper.*

Keywords: *hermeneutic phenomenology; interpretative phenomenological analysis; lived experience; phenomenological research, psychological phenomenology.*

Ievads

Introduction

Latvijā jau ilgstoši aktuāli ir veselības aprūpes jautājumi. 2017. gada 31. maijā Ministru kabinets pieņēma Veselības aprūpes pakalpojumu onkoloģijas jomā uzlabošanas plānu 2017. – 2020. un izdeva šī plāna rīkojumu Nr. 269. Viens no plāna veicamajiem pasākumiem ir uzlabot paliatīvās aprūpes pakalpojumu

pieejamību. Atbilstoši Plāna pasākumu tabulas 3.5. punktam ir paredzēts veikt situācijas izpēti paliatīvās aprūpes nodrošināšanā (MK, 2017).

Izglītības un zinātnes ministrijas augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departaments par prioritārajiem virzieniem 2018.– 2021. gadam uzsver, ka cilvēka veselība ir viena no galvenajām Latvijas valsts prioritātēm un zinātnei izvirza mātes, bērna un tēva veselības pētījumus kā prioritārus (IZM, 2017).

Tēva loma ģimenē, kurā ir neizārstējami slim bērns, un paša vīrieša pārdzīvojumi pasaulē ir nepietiekami un maz pētīti. Pārsvarā visos pētījumos par bērnu paliatīvo aprūpi un ģimenes pārdzīvojumiem tiek pētītas mātes pieredzes un pārdzīvojumi. Tēvi līdzīgi kā dzīvē arī pētījumos paliek ēnas zonā (Wolfe, Hinds, & Sourkes, 2011).

Latvijā tēvu pieredze ir pētīta plašākā nozīmē ģimenes un sabiedrības kontekstā (Dardedze, 2014; Jansone-Ratinika, 2013; Sedlenieks & Rolle, 2016), taču nav izdevies atrast pētījumus Latvijā par tēvu pieredzi ar neizārstējamu bērna slimību bērnu paliatīvajā aprūpē.

Lai pētītu tēvu pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu psiholoģijas kontekstā, kā visatbilstošākā tika izvēlēta kvalitatīvā pētījuma stratēģija, jo tās mērķis ir saprast konkrētu indivīdu pieredzētu notikumu, procesu vai parādību pētniecībai izvēlētajā vidē vai kontekstā (Mārtinsons, Pipere, & Kamerāde, 2016). Kā piemērotākais kvalitatīvā pētījuma dizains tika izvēlēta fenomenoloģija, jo tas apraksta vairāku indivīdu dzīvās pieredzes jēgu attiecībā uz kādu jēdzienu vai parādību (Creswell, 2006). Šī raksta mērķis ir salīdzināt dažādas fenomenoloģiskā pētījuma pieejas, lai izvēlētos piemērotāko pētījumam par tēvu piedzīvoto pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu.

Kvalitatīvā pētniecība: postmodernisma perspektīva *Qualitative research: the postmodernist perspective*

Kā norāda K. Villiga kvalitatīvie pētnieki “cenšas izprast, ko nozīmē dažādu konkrētu apstākļu pieredze (piemēram, ko tas nozīmē un ko cilvēki izjūt, kad dzīvo ar hronisku slimību vai kad ir bez darba) un kā cilvēki rīkojas noteiktos apstākļos (piemēram, kā cilvēki tiek galā ar ģimenes dzīvi vai attiecībām ar darba kolēģiem)” (Willig, 2008: 9). Savos pamatos kvalitatīvais psiholoģiskais pētījums var tikt uzskatīts par iesaistīšanos datu, kas nesatur skaitļus (angl. *non-numerical*), vākšanā un analīzē, izmantojot psiholoģisko perspektīvu, lai sniegtu detalizētus aprakstus un iespējamus skaidrojums tam, kā cilvēki veido jēgu, lai izprastu pasauli, un kāda ir viņu dažādu notikumu pieredze (Howitt, 2010).

Kvalitatīvie pētījumi sakņojas postmodernisma paradigmā. T. Kūns (Kuhn, 1970) grāmatā “Zinātnisko revolūciju struktūra” paradigmu definē kā prakses kopumu, kas raksturo jebkuru zinātnisko disciplīnu kādā konkrētā laika periodā. Tas ir noteikts pasaules uzskats, ko veido vērtību, pārlicību un metodoloģisko

pieņēmumu kopums, kuru uzskata par atbilstošu noteiktā laika posmā noteikta zinātnieku apvienības ietvaros. Tādējādi var secināt, ka zinātne ir vēsturiski un sociokulturāli nosacīta cilvēka darbības joma. Literatūrā patreiz nosacīti tiek izdalītas trīs dominējošās zinātnes paradigmas: pozitīvisms, postpozitīvisms un postmodernisms jeb konstrukcionisms (Mārtinsone, Pipere, & Kamerāde, 2016). Pozitīvisma piekritēji uzskata, ka zinātniskā metode (galvenokārt eksperiments) ļauj iegūt zināšanas, kas objektīvi atspoguļo reālo pasauli. Postpozitīvisms ir uzskats, ka ir iespējams gūt tikai daļēji objektīvu viedokli par pasauli, jo visas metodes ir nepilnīgas, tādējādi, ar noteiktā izlasē veiktu mērījumu palīdzību var noskaidrot varbūtību, ar kādu iegūtie rezultāti ir attiecināmi uz populāciju. Abām paradigmām ir svarīga operacionalizācija (prasība, lai terminoloģija būtu objektīva un precīza, visiem jēdzieniem jābūt izteiktiem izpildāmo operāciju terminos) un redukcionisms, turklāt pētījumos tiek kombinēts liels daudzums vienkāršotu fenomenu.

Kā pretreakcija pozitīvismam radās postmodernisms jeb konstrukcionisms, ko ir grūti precīzi definēt, jo tas ir plašs virziens mākslā, literatūrā, arhitektūrā un zinātnē, kas apstrīd universālu patiesību pastāvēšanu un veicina viedokļu mainību un daudzveidīgumu. Šeit pētījuma centrā nav reprezentatīvas izlases veidošana, statistiskas varbūtības, operacionalizācija un redukcionisms. Par atskaites punktu pētījumā kalpo specifiskais konteksts, pētnieks un pētāmais ir līdzvērtīgi pētījuma dalībnieki, kas, balstoties uz savu subjektīvo pieredzi, iesaistās vienlīdzīgā dialogā un, mācoties viens no otra, veido jaunas zināšanas. Pētījuma laikā metodes var attīstīties un mainīties.

Pēc D. Hovita uzskatiem kvalitatīvs pētījums saistās ar pozitīvisma noliegumu, pievēršanos postmodernisma jutīgumam, subjektīvai pieredzei (Howitt, 2010). Kvalitatīviem pētniekiem rūp datu aprakstošā vērtība, to daudzveidība un dziļums, viņiem veidojas relatīvi tuvas attiecības ar pētāmajiem; pētnieki mēdz uzskatīt sevi par pētāmās parādības “iekšgrupas” pārstāvjiem. Tiek pētīts indivīda skatījums uz pasauli. Šāds pētījums ir saistīts nevis ar hipotēžu pārbaudi, bet ar teoriju un jēdzienu radīšanu, lietojot relatīvi nestrukturētas pētījuma stratēģijas (Howitt, 2010).

Lai gūtu izpratni par tēvu pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu, iespējams, vispiemērotākā ir konstrukcionisma paradigmā balstīta kvalitatīva pētījuma stratēģija, jo kvalitatīvie pētnieki cenšas izprast, ko nozīmē dažādu konkrētu apstākļu pieredze un kā cilvēki rīkojas šajos apstākļos (Willig, 2008).

No vairākiem kvalitatīvā pētījuma dizainiem, tādiem kā etnogrāfija, gadījuma analīze, pamatotā teorija, diskursīvā psiholoģija, darbības pētījums, fenomenoloģija u.c., kā piemērotākais tēvu unikālās pieredzes izpētei tika izvēlēts tieši fenomenoloģisks pētījums, jo šāda veida pieeja ir vispiemērotākā, lai pētītu dzīvās pieredzes jēgu (Creswell, 2006). Tālāk rakstā šis pētījuma dizains tiks aplūkots sīkāk un tiks pamatota tā izvēle autoru iecerētajam pētījumam.

Fenomenoloģija *Phenomenology*

Fenomenoloģisks pētījums apraksta vairāku indivīdu piedzīvotā jeb dzīvās pieredzes (angl. *lived experience*) jēgu attiecībā uz kādu jēdzienu vai parādību (Creswell, 2006). Ar šāda veida pētījuma palīdzību tiek pētīta ikdienas dzīves pieredzes būtība vai struktūra, atklājot, kā no vienkāršām tiešas pieredzes vienībām veidojas sarežģītas jēgas jeb jēgu tīklojumi. Pētnieka mērķis ir reducēt individuālo parādības pieredzi līdz tās universālās būtības aprakstam, vācot datus no indivīdiem ar konkrētās parādības pieredzi un izveidojot visu indivīdu pieredzētā būtības integrētu aprakstu par to, ko un kādā veidā ir pieredzējuši pētījuma dalībnieki (Moustakas, 1994). Fenomenoloģiski orientēts pētījums ietver pieredzes struktūras tā, kā tās atklājas cilvēka apziņā, neatsaucoties uz kādām teorijām, dedukciju vai citu nozaru, piemēram, dabaszinātņu, pieņēmumiem. Fenomenoloģijas pamatlicējs E. Huserls un viņa sekotāji skata cilvēku kā viņa vides neatņemamu sastāvdaļu. Konstruējot simboliskus jēgas tīklojumus, mūsu mijiedarbība ar citiem cilvēkiem un vidi bagātina katru mūsu interpretētu vārdu un pasaules uztvērumu (Geertz, 2000).

Fenomenoloģiska pētījuma centrā ir cilvēku pieredze attiecībā uz kādu parādību un tas, kā cilvēki interpretē šo pieredzi. Šī pētījuma dizaina mērķis ir aprakstīt izdzīvoto pieredzi fenomenoloģiskajos jēdzienos (t.i., aptvert pētījuma dalībnieku izdzīvoto pieredzi). Pētnieks cenšas pēc iespējas precīzāk aprakstīt parādību, atturoties no jebkādas iepriekš noteiktas atskaites sistēmas un atsaucoties tikai uz faktiem. Šādus pētījumus parasti veic jomās, kas vēl nav pietiekoši izpētītas (Donalek, 2004). Vienīgais drošais informācijas avots atbildei uz plašo jautājumu “Kāda ir cilvēka dzīvās pieredzes jēga?” ir pats cilvēks. Cilvēka darbība, izpratne vai pieredze prasa, lai cilvēks pats interpretā šo darbību vai pieredzi pētniekam un tad pētniekam ir jāinterpretē cilvēka sniegtais skaidrojums (Pipere, 2011).

Fenomenoloģiskam pētījumam ir pieejami vairāki pētījuma dizaini. Dž. Kresvels izdala divas fenomenoloģisko pētījuma dizaina pieejas: hermeneitisko fenomenoloģiju (van Manen, 1990) un empīrisko, transcendentālo jeb psiholoģisko fenomenoloģiju (Moustakas, 1994; Creswell, 2006). Vēl viena fenomenoloģiskā pētījuma pieeja, kura ir radusies un tiek plaši pielietota tieši psiholoģijas pētījumos, ir interpretatīvā fenomenoloģiskā analīze. Šo virzienu arvien vairāk pieņem arī tie, kas strādā ar radniecīgām disciplinām sociālajās, medicīnās un citās zinātnēs (Smith, Larkin, & Flowers, 2009). Šo pieeju Birkbekas Universitātes profesors A. Smits ir plaši pielietojis sociālās un veselības psiholoģijas pētījumos un tās detalizētu aprakstu sniedzis 2009. gadā izdotajā grāmatā “Interpretatīvā fenomenoloģiskā analīze”.

Tādējādi patreiz šos varētu nosaukt par trim galvenajiem fenomenoloģiskā pētījuma dizainiem. Turpmāk tekstā ieskicēsim katru no tiem, vairāk uzmanības veltot tieši šo dizainu salīdzinājumam, lai izvēlētos piemērotāko pētījumam par tēvu pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu.

Hermeneitiskās fenomenoloģijas, psiholoģiskās fenomenoloģijas un interpretatīvās fenomenoloģiskās analīzes salīdzinājums
Comparison of Hermeneutic Phenomenology, Psychological Phenomenology, and Interpretative Phenomenological Analysis

Hermeneitiskās fenomenoloģijas (HF) pieejas filosofiskie pamati balstās M. Heidegera un H. G. Hadamera filosofijā. HF orientējas uz dzīvo pieredzi (fenomenoloģija) un interpretē dzīves „tekstus” (hermeneitika). Tā neizmanto kādu likumu vai metožu kopumu, bet skata šādu pētniecisko aktivitāšu dinamisku mijiedarbību: vispirms pētnieks pievēršas parādībai, kas viņu nopietni interesē (piemēram, lasīšanai, skriešanai, mašīnas vadīšanai, mātes lomai); šajā procesā viņš reflektē par būtiskām tēmām, kas veido šīs dzīvās pieredzes dabu; pētnieks apraksta parādību saistībā ar pētāmo tēmu un līdzsvaro atsevišķu parādības daļu aprakstu ar kopējo skatījumu uz šo parādību. Viņš veic dzīvās pieredzes jēgas interpretāciju jeb mediē starp dažādām jēgām.

Psiholoģiskās jeb transcendentālās fenomenoloģijas (PF) filosofiskie pamati balstās E. Husera filosofijā. PF mazāk pievēršas pētnieka interpretācijām, bet vairāk akcentē dalībnieku pieredzes aprakstu (Moustakas, 1994). Pētnieks pēc iespējas vairāk cenšas apspiest savu pieredzi, lai ar svaigu skatījumu aplūkotu pētāmo parādību. PF pētījuma posmi ir šādi:

- 1) pētāmās parādības identifikācija, distancējoties no savas pieredzes un vācot datus no vairākiem cilvēkiem ar šīs parādības pieredzi;
- 2) datu analīze, reducējot tekstu līdz nozīmīgiem apgalvojumiem vai citātiem un apvienojot apgalvojumus tēmās;
- 3) pieredzes tekstuāls apraksts (ko dalībnieki ir pieredzējuši), strukturāls apraksts (kā viņi to pieredzējuši – apstākļi, situācijas vai konteksts) un šo abu aprakstu kombinācija, lai atspoguļotu vispārējo pieredzes būtību.

Interpretatīvā fenomenoloģiskā analīze (IFA) (Smith, 2009) ļauj izpētīt, kā cilvēki rod savas dzīves svarīgas pieredzes jēgu (Smith, Larkin, & Flowers, 2009). Tā sakņojas psiholoģijā, sākotnēji attīstītās veselības psiholoģijas ietvaros (20. gs. 90. gados), vēlāk ienāk sociālajā un klīniskajā psiholoģijā. IFA skata indivīdu kā savas pieredzes ekspertu un pēta jēgas, kuras indivīds izmanto, lai izprastu savu pieredzi. IFA ir duāls mērķis: nodrošināt dziļu cilvēku izdzīvotās pieredzes izpēti un sīki izpētīt, kā cilvēki izprot šo pieredzi. Ar IFA palīdzību biežāk tiek pētītas tādas tēmas kā paliatīvā aprūpe, lēmumi par abortu un adopciju, garīgā veselība, narkotiku lietošana un atkarības, ēšanas traucējumi, hronisku slimību slimnieku

dzīves kvalitāte, demence un citi deģeneratīvi traucējumi (Smith, Larkin, & Flowers, 2009). Tādējādi jau pētīto tēmu līmenī var saskatīt potenciālu iespēju IFA izmantošanai autoru iecerētajam pētījumam.

IFA teorētiskie pamati balstās hermeneitikā, fenomenoloģijā un simboliskā interakcionismā. Fenomenoloģiskais pamats nosaka to, ka IFA pēta dažāda veida pieredzes struktūru, sākot no uztveres, domāšanas, atmiņas, iztēles, emocijām, vēlmēm, gribas līdz ķermeniskai apziņai, iemiesotai darbībai un sociālai aktivitātei. Lai noteiktu kādas parādības (piemēram, vientulības, mātes lomas) būtību, tiek analizētas un salīdzinātas dažādu indivīdu pieredzes. Lai izprastu pieredzes būtību vai struktūru, pētniekam uz laiku ir jāatsakās no (“jāieliek iekavās” (angl. *bracket*)) personīgās attieksmes vai uzskatiem par doto parādību. Īslaicīgi apspiežot uzskatus, pastiprinās apziņas darbība, kas ļauj pētniekam intuitīvi sajust vai saskatīt parādības būtību. Šajā aspektā IFA līdzinās PF.

Visos trijos fenomenoloģiskā pētījuma dizainos pētījuma process ir drīzāk ciklisks nekā lineārs. Arī filosofiskais pamats visām trim pieejām ir līdzīgs. Tā pat arī pētījuma fokuss, rezultāti, datu vākšana, pētījuma dalībnieku izvēle un dzīvās pieredzes izpratne var būt diezgan līdzīgi visiem minētajiem dizainiem.

Tā, piemēram, pētījuma procesa soļi parasti netiek akcentēti, tomēr var izdalīt sekojošas secīgas pētnieka darbības, kuras pēc būtības ir diezgan līdzīgas visām trim pieejām:

- 1) tiek noteikta pētāmā parādība;
- 2) izvērta pētījuma jautājumu, ņemot vērā pieredzes nepieciešamās sastāvdaļas un to, ko šīs pieredzes eksistence norāda attiecībā uz cilvēka dabu;
- 3) nosaka pētāmās parādības avotus un meklē indivīdus, kas vēlas/ spēj aprakstīt savu pieredzi saistībā ar pētāmo parādību;
- 4) vāc datus, izmantojot novērošanu, intervijas, videoierakstus, iepriekš izveidotus pieredzes aprakstus u.c.;
- 5) jau ar pirmo datu ievākšanu sāk datu analīzi, kas nosaka turpmāko datu vākšanu. Analīzes rezultāts ir teorētiski apgalvojumi, kas atbilst pētījuma jautājumam, to ticamību nodrošina datu piemēri, citējot pētījuma dalībnieku izteikumus (Pipere, 2011).

Visām trim pieejām ir līdzīga arī pētījuma izlases veidošana. HF un PF pētījuma izlasē iesaka iesaistīt vismaz sešus pētījuma dalībniekus (Morse, 1994). Pastāv uzskats – intervijas ar diviem līdz 10 cilvēkiem varētu nodrošināt datu piesātinātību (Boyd, 2001). Citi autori iesaka intervijas ar pieciem līdz 25 indivīdiem, kuriem ir pētāmās parādības pieredze (Polkinghorne, 1989). Arī IFA pētījumu izlase parasti ir neliela. Literatūrā var atrast pētījumus pat ar vienu dalībnieku (Smith & Eatough, 2006), bet ir arī pētījumi, kuros iesaistīti pat 64 dalībnieki (Cater & Coleman, 2006). Pētījuma izlases apjoms ir pamatā atkarīgs no pētījuma mērķiem, pētnieka resursiem un atsevišķu gadījumu datu

bagātīguma. Studentu pētījumos laiks un resursi varētu pieļaut 3-6 dalībniekus. Smits un Osborns (Smith & Osborn, 2008) iesaka IFA izlasei izvēlēties relatīvi līdzīgus (homogēnus) gadījumus nevis galēji atšķirīgus piemērus. Labāk veikt pētījumu par specifisku grupu ar hroniskām muguras sāpēm nekā pētījumu par dažāda veida sāpēm.

Visbiežāk fenomenoloģiska dizaina pētījumos tiek izmantota mērķtiecīgā izlase: indivīdi, kuriem ir pētāmās parādības pieredze un kuri ir spējīgi par to runāt vai rakstīt. Dažreiz iesaka „sniega pikas” pieeju, kad vieni pētījuma dalībnieki var norādīt nākamās pētījuma dalībniekus; šo pieeju izmanto gadījumos, kad dalībnieki ar noteiktu unikālu pieredzi pašam pētniekam ir grūti sasniedzami. Var izmantot heterogēnu izlasi, lai tā palielinātu iespēju iegūt bagātīgus un unikālus dzīvās pieredzes stāstus. Līdzīgi kā nepārtrauktajā salīdzinošajā analīzē pētnieks var izmantot jaunus dalībniekus, kamēr iestājas piesātinājums – jaunu dalībnieku iesaistīšana vairs nesniedz skaidrāku izpratni par parādību.

Arī datu vākšanas metodes visās trīs pieejās ir līdzīgas. Visbiežāk tās ir intervijas: dziļās vai daļēji strukturētas intervijas ar vairākiem pētījuma dalībniekiem. Ja izmanto dziļās intervijas, tās sākumā dalībniekam tiek lūgts pastāstīt par kādām savas dzīves situācijām, kurās ir atklājusies pētāmā parādība, un intervējamais tiek uzklauts, viņu nepārtraucot. Var tik izmantotas arī fokusgrupas, novērojumi, dienasgrāmatas, ierakstītas sarunas, formālas rakstiskas atbildes uz jautājumiem u.c.

Datu vākšanas pamatprincips visos trijos minētajos fenomenoloģiskā pētījuma dizainos ir līdzīgs. Tas ir minimāla struktūra un maksimāls dziļums, ko īstenībā ierobežo laika faktors un iespējas līdzsvarot pievēršanos pētījuma problēmai un izvairīšanos no pētnieka pārmērīgas ietekmes. Ieteicams izveidot efektīvu raportu (angl. *rapport*) un būt empātiskam, īpaši, ja pētāmā problēma pētījuma dalībniekam ir personīgi ļoti nozīmīga (Lester, 1999). Datu vākšanai IFA priekšroka tiek dota bagātīgam tekstuālam materiālam, kuru var rast atvērtās dziļās intervijās. Nepieciešamības gadījumā var izmantot arī dienasgrāmatas un citus autobiogrāfiskos materiālus, tomēr IFA pārsvarā izmanto daļēji strukturētas intervijas, kas nozīmē iepriekš plānoto jautājumu elastīgu izmantošanu. Interviju vada dalībnieka problemātika, nevis intervētāja saplānota kārtība.

Daudz lielākas atšķirības starp pieminētajiem fenomenoloģiskā pētījuma dizainiem var novērot, ja aplūkojam pētnieka pozīciju, datu analīzes procesu un zinātniskā stipruma problēmas.

Ja HF pētījumā pētnieks iesaistās pašrefleksijā, viņa uzskati un pieņēmumi tiek integrēti un ir būtiski datu interpretācijas procesā, viņam ir nepārtraukti jāanalizē sava pieredze un jānorāda, kādā veidā viņa pozīcija saistās ar pētāmo problēmu, tad PF pētnieks sāk procesu ar pašrefleksiju rakstiskā veidā, kas ļauj apzināties un raksturot savus aizspriedumus un pieņēmumus, lai varētu distancēties no tiem un tie neietekmētu pētījuma datus. PF pētnieks distancējas no

savas iepriekšējās pieredzes, lai ar svaigu skatījumu pievērstos pētāmai parādībai. Lai izprastu dzīvās pieredzes būtību vai struktūru no pētāmā viedokļa, PF pētniekam uz laiku ir jāatsakās no personīgās attieksmes vai uzskatiem par doto parādību. Īslaicīgi apspiežot uzskatus, pastiprinās apziņas darbība, kas ļauj pētniekam intuitīvi izjust vai saskatīt parādības būtību. PF pētniekam ir jāņem vērā savi uzskati un jūtas, jānosaka, kādus rezultātus viņš sagaida, un tad apzināti ir jāapspiež šīs idejas. IFA hermeneitiskais pamats nosaka savdabīgu kritisku jēgas dekonstrukciju, kas balstās hermeneitiskajā aplī jeb dubultajā hermeneitikā. Dalībnieki cenšas izprast savu pasauli, pētnieks cenšas izprast to, kā dalībnieki cenšas izprast savu pasauli (Smith & Osborn, 2008). IFA simboliskā interakcionisma kontekstā norāda, ka cilvēks nepārtraukti pielāgo savu darbību citu cilvēku darbībai. Lai gan katram indivīdam ir savas simboliskās jēgas, var atrast arī grupai kopīgās simboliskās jēgas, kuras ar socializācijas palīdzību tiek nodotas jaunajiem grupas locekļiem.

Dati HF pētījumā tiek konstruēti, kad pētnieks kopā ar pētījuma dalībniekiem iesaistās hermeneitiskās izpratnes ciklā. Pētnieks un pētāmais sadarbojas, lai atdzīvinātu pētīto pieredzi, izmantojot iztēli, hermeneitisko apli un akcentē valodas izmantošanu un nepieciešamību pēc pieredzes rakstiskas atspoguļošanas. Turpretī PF pētījumā pētnieks ievāktajos datos meklē jēgu, ejot cauri iepriekš noteiktam strukturētam procesam, izveidojot integrētu viedokli par pētāmā pieredzi. Var tikt meklēts saskaņots ekspertu viedokli par pētnieka veikto datu analīzi (VanKaam, 1966) vai arī pētnieka interpretācijas var validizēt ar pētījuma dalībnieku palīdzību (Colaizzi, 1978). Pētnieks pats cenšas izprast datus kopumā, integrējot jēgas vienības vienotā izpratnē par dalībnieku pieredzes struktūru (Giorgi, 1985). IFA, līdzīgi kā HF un CF, nav saistīta ar hipotēžu pārbaudi, bet ar tās personīgās pieredzes izpratni, ar kuru pētnieks izvēlas darboties konkrētajā pētījumā. Pētnieks cenšas interpretēt dalībnieka interpretācijas. Kā jau minēts, IFA parasti nodarbojas ar nozīmīgiem dzīvi mainošiem notikumiem, kāda ir arī tēvu dzīve ar neizārstējami slimiem bērniem.

Zinātnisko stiprumu HF nosaka vairākas interpretācijas stadijas, kuru rezultātā rodas modeļi, diskusija par to, kā no datiem rodas to interpretācija un pats interpretācijas process. Turpretī PF zinātnisko stiprumu nodrošina distancēšanās un fenomenoloģiskā redukcija.

Literatūrā nav pieejami HF konkrēti datu analīzes soļi. Lai rastos izpratne, jāintegrē pētnieka iepriekšējā pieredze, informācijas avoti un datu interpretācija.

Ielūkosimies IFA datu analīzes soļos (pēc Howitt, 2010):

- 1) sākotnējā iepazīšanās ar gadījumu un pirmie transkripta komentāri;
- 2) aptuvenā tēmu noteikšana, kur pētnieks sāk rakstīt piezīmes par galvenajām transkripta tēmām, kuras var tikt formulētas dažos vārdos, izmantojot īsu frāzi vai tēmas nosaukumu teorētiskākā vai abstraktākā veidā nekā pats teksts;

- 3) tēmu savstarpējās saistības meklējumi, noteiktās tēmas sagrupējot plašākās tēmās, izskatot tēmu sarakstu un meklējot sakarības starp tām. Galvenās tēmas ir līdzīgu, bet tomēr daļēji atšķirīgu tēmu kopa ar plašākiem nosaukumiem;
- 4) sistemātiskas tēmu tabulas izstrāde, vizuāli atspoguļojot apakštēmu un galveno tēmu struktūru;
- 5) vairāku gadījumu pētījumā analīze turpinās ar citiem gadījumiem tādā pašā veidā. Tēmas no pirmā gadījuma var izmantot arī tālākiem gadījumiem, bet var arī katru jaunu gadījumu analizēt no jauna. Tālāk tiek veidota tabula, kas lielā mērā ir pēc savas struktūras līdzīga iepriekšējai;
- 6) analizēto tēmu ietveršana rakstiskajā atskaitē, katru tēmu rūpīgi aprakstot un ilustrējot ar precīziem citātiem no interviju transkriptiem. Katram piemēram būtu skaidri un pietiekami jāilustrē tēmu. Atskaite satur pētnieka interpretāciju un izpratni par to, ko dalībnieki ir teikuši.

Interpretatīvās fenomenoloģiskās analīzes piemērotība un pielietojuma problēmas tēvu pieredzes ar neizārstējami slimu bērnu izpētē
Issues of Interpretative Phenomenological Analysis in studying experience of fathers with a fatally ill child

Aplūkojot IFA galvenos elementus, var pamanīt atbilstību autoru iecerētā pētījuma tēmai, objektam un jautājumiem.

1. Induktīva pieeja, vadoties pēc datiem. Tā kā tēvu pieredze ar neizārstējami slimu bērnu Latvijā nav pētīta, tad šis elements atbilst pētījuma tēmai un pētījuma jautājumam, kas orientē uz šādas pieredzes izzināšanu.
2. Primārais ir pieredze kā personīgs piedzīvojums, nevis valoda, ar kuras palīdzību tā tiek izteikta. Šis elements ļauj noturēt pētījuma fokusā tēvu pieredzi un tās jēgu meklēšanu, mazāk koncentrējoties uz valodu, kā šī pieredze tiek aprakstīta.
3. Var identificēt gan pieredzes individuālos (idiogrāfiskos), gan kopīgos (nomotētiskos) aspektus, kas ir būtiski pētījuma turpmākai attīstībai.
4. Uzsvars uz pētnieka lomu interpretācijā un sadarbībā ar dalībnieku ļauj precīzāk interpretēt iegūtos datus, nodrošinot pētījuma zinātnisko stiprumu.
5. Pētnieks rod jēgu pieredžu sarežģītībā, kas noteikti ir plānotajā pētījuma jomā.
6. Ticamas pētnieka interpretācijas, kas balstās uz piemēriem no datiem, ļaus precīzāk izzināt tēvu pieredzi, izvairoties no priekšstatiem un paredzējumiem.

7. Interpretācija var ietvert psiholoģiskus skaidrojumus, no kā izvairās dažas kvalitatīvās metodes un kas atbilst plānotā pētījuma nozarei – psiholoģijai,
8. Dalībnieki kā savas pieredzes eksperti kopā ar pētnieku pēta pieredzes jēgas, nevis pasīvi pakļaujas pētnieka izpētei un interpretācijām, tas dod iespēju iegūt dziļākus un bagātīgākus datus.
9. Dalībnieki analizē tiek uztverti pilnībā kā individuālas, sociālas un ar savu kultūru saistītas būtnes, kas citādi pētījuma ietvaros nemaz nav iedomājami un kas ļauj iegūt pieredzes daudzveidību.

Tādējādi var secināt, ka IFA kā fenomenoloģiskā pētījuma dizaina pieeja ir piemērota, lai kvalitatīvās stratēģijas ietvaros pētītu un izzinātu tēvu pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu. Taču šeit noteikti nevar atstāt bez ievēribas izvēlētajās pieejas problemātiskos jautājumus, kuri būs sarežģītāki un daudzveidīgāki nekā tas varētu būt kvantitatīvā pētījuma stratēģijā. Vispirms jānorāda, ka kvalitatīvais pētījums ir saistīts ar tādām grūtībām kā lielu laika patēriņu, kā arī ar problēmām iegūto datu atlasē, kategorizēšanā un sintēzē. Problēmas varētu rasties arī ar pētījuma dalībnieku motivēšanu iesaistīties sāpīgas pieredzes analizē un jēgas meklējumos. Iespējamās grūtības iegūt pētījuma dalībnieku uzticību, problēmas var radīt pētījuma konsekvence (Pipere, 2011), jo šobrīd pastāv tikai pieņēmumi par pieredzes nomotētiskajiem aspektiem, kā arī pastāv iespēja tos neatklāt dažādu iemeslu dēļ. Kvalitatīvo pētījumu procedūras nav standartizētas (Pipere, 2011), turklāt pētījumā par tēvu pieredzi ar neizārstējamu bērnu būs izteiktāka vajadzība un lielākas grūtības ar pētījuma zinātniskā stipruma nodrošināšanu un atspoguļošanu.

Cilvēka faktors ir kvalitatīvā pētījuma un analīzes lielākā priekšrocība un fundamentāls trūkums (Patton, 1990) taču kā jau minēts iepriekš – vienīgais drošais informācijas avots atbildei uz plašo jautājumu “Kāda ir cilvēka dzīvās pieredzes jēga?” ir pats cilvēks. Cilvēka darbība, izpratne vai pieredze prasa, lai cilvēks pats interpretē šo darbību vai pieredzi pētniekam un tad pētniekam ir jāinterpretē cilvēka sniegtais skaidrojums (Pipere, 2011).

Secinājumi **Conclusions**

Lai pētītu un gūtu izpratni par tēvu pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu, iespējams, vispiemērotākā ir konstrukcionisma paradigmā balstīta kvalitatīva pētījuma stratēģija, jo kvalitatīvie pētnieki cenšas izprast, ko nozīmē dažādu konkrētu apstākļu pieredze un kā cilvēki rīkojas noteiktos apstākļos (Willig, 2008). Savos pamatos kvalitatīvais psiholoģiskais pētījums var tikt uzskatīts par iesaistīšanos datu, kas nesatur skaitļus, vākšanā un analizē, izmantojot psiholoģisko perspektīvu, lai sniegtu detalizētus aprakstus un iespējamus

skaidrojums tam, kā cilvēki veido jēgu, lai izprastu pasauli, un kāda ir viņu dažādu notikumu pieredze (Howitt, 2010).

No vairākiem kvalitatīvā pētījuma dizainiem kā piemērotākais tēvu unikālās pieredzes izpētei tika izvēlēts tieši fenomenoloģisks pētījums, jo tas ir piemērots dzīvās pieredzes jēgas izpētei (Creswell, 2006). Fenomenoloģiska pētījuma centrā ir cilvēku pieredze attiecībā uz kādu parādību un tas, kā cilvēki interpretē šo pieredzi. Šī pētījuma dizaina mērķis ir aprakstīt izdzīvoto pieredzi fenomenoloģiskajos jēdzienos. Turklāt šādus pētījumus parasti veic jomās, kas vēl nav pietiekoši izpētītas (Donalek, 2004).

Fenomenoloģiskam pētījumam ir pieejami trīs visvairāk lietojamie pētījuma dizaini: hermeneitiskā fenomenoloģija (vanManen, 1990), empīriskā, transcendentālā jeb psiholoģiskā fenomenoloģija (Moustakas, 1994) un interpretatīvā fenomenoloģiskā analīze (Smith, 2009). Salīdzinot visus trīs minētos pētījuma dizainus esam nonākuši pie secinājuma, ka pētījumam par tēvu pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu piemērotākā ir interpretatīvā fenomenoloģiskā analīze, jo tā ļauj izpētīt, kā cilvēki rod savas dzīves svarīgas pieredzes jēgu (Smith, Larkin, & Flowers, 2009). IFA parasti nodarbojas ar nozīmīgiem dzīvi mainošiem notikumiem, kāda arī ir tēva pieredze ar neizārstējami slimu bērnu. IFA var identificēt gan pieredzes individuālos (idiogrāfiskos), gan kopīgos (nomotētiskos) aspektus, kas ir būtiski pētījuma turpmākai attīstībai un atbalsta meklējumiem tēviem paliatīvās aprūpes ietvaros.

Tādējādi, lai pētītu un gūtu izpratni par tēvu pieredzi ar neizārstējami slimu bērnu, kā vispiemērotākā ir izvēlēta konstrukcionisma paradigmā balstīta kvalitatīva pētījuma stratēģija ar fenomenoloģiju kā pētījuma dizainu un interpretatīvo fenomenoloģisko analīzi kā kvalitatīvo datu analīzes metodi.

Summary

Qualitative research methods are increasingly being used in health psychology field. Therefore, topics studied should be carefully matched with appropriate research design. The purpose of this study is to explore and justify the choice of methodological approach for the prospective phenomenological doctoral research investigating lived experience of fathers of fatally ill child. Introductory part describes the topicality of the planned research theme and stresses the importance of choosing appropriate research design and data analysis method. The first section of the paper examines the postmodernist perspective. Based on research paradigm defined by T. Kuhn, constructivism is more emphasized and considered, as this postmodernist approach focuses on sensitivity and subjective experience. In the following section phenomenology is described as the most appropriate qualitative research method for exploring human experience as being a very center of this design. Besides that, phenomenology is recommended in research areas that are not extensively researched yet. In the next chapter three phenomenological approaches are described and

compared - Hermeneutic Phenomenology, Psychological Phenomenology and Interpretative Phenomenological Analysis. As a result, Interpretative Phenomenological Analysis is recognized as the most appropriate for investigating significant life-changing events, such as the experience of father`s with fatally ill child. In the final chapter possible difficulties of the planned research and issues of the chosen approach are examined. It is concluded that in order to grasp the experience of fathers with a fatally ill child, the interpretive phenomenological analysis based on a constructivist paradigm should be chosen.

Literatūra

References

- Boyd, C. O. (2001). Phenomenology. The method. In P. L. Munhall (Ed.), *Nursing research: A qualitative perspective* (3rd ed., pp. 93–122). Sudbury, MA: Jones and Bartlett.
- Cater, S., & Coleman, L. (2006). 'Planned' teenage pregnancy: Views and experiences of young people. *Education and Health*.
- Colaizzi, P. (1978). Psychological research as the phenomenologist views it. In R. Valle & M. King (Eds.), *Existential-phenomenological alternatives for psychology* (pp. 48–71). Oxford: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. (2006). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. California: Sage Publications.
- Donalek, J. G. (2004). Demystifying nursing research: Phenomenology as a qualitative research method. *Urologic Nursing*, 24, 516-517.
- Geertz, C. (2000). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Giorgi, A. (Ed.). (1985). *Phenomenology and psychological research*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Howitt, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Pearson Education Ltd.
- IZM (2017). Par prioritārajiem virzieniem zinātnē 2018 – 2021 gadam. Iegūts no: http://www.izm.gov.lv/images/zinatne/IZMkops_priorit_virz_2017.pdf.
- Jansone - Ratnika, N. (2013). *Tēva pedagoģiskā kompetence mūsdienu ģimenē*. Promocijas darbs. Iegūts no; http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/dokumenti_un_tiesibu_akti/teva_pedagogiska_komp.pdf
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lester, S. (1999). *An introduction to phenomenological research*. Taunton UK, Stan Lester Developments. Iegūts no: www.sld.demon.co.uk/resmethy.pdf
- Mārtinsone, K., Pipere, A., & Kamerāde, D. (Red.) (2016). *Pētniecība: Teorija un prakse*. Rīga: Raka.
- MK rīkojums Nr. 269 (2017). Par Veselības aprūpes pakalpojumu onkoloģijas jomā uzlabošanas plānu 2017.-2020. gadam. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/291187-par-veselibas-aprupes-pakalpojumu-onkologijas-joma-uzlabosanas-planu-2017-2020-gadam>.
- Morse, J. (1994). Emerging from the data: The cognitive processes of analysis in qualitative inquiry. In J. Morse (ED.). *Critical issues in qualitative research methods* (pp. 23-43). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Dardedze (2014). *Vīrieši par tēva lomu, izaicinājumiem un gaidām*. Iegūts no: <http://www.centrsdardedze.lv/lv/uzzinai/petijumi>
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. New Bury Park, CA: Sage Publications.
- Pipere, A. (2011). Datu analīze kvalitatīvā pētījumā. No: K. Mārtinsone, A. Pipere (Red.). *Ievads pētniecībā: stratēģijas, dizaini, metodes*. Rīga: Raka.
- Polkinghorne, D. E. (1989). Phenomenological research methods. In R. S. Valle & S. Halling (Eds.), *Existential-phenomenological perspectives in psychology: Exploring the breadth of human experience* (pp. 41–60). New York: Plenum Press.
- Sandelowski, M. (1986). The problem of rigor in qualitative research. *ANS. Advances in nursing science*. 8 (3), 27-37.
- Sedlenieks, K., & Rolle, K., (2016). *Palīdzēt un atbalstīt: Latvijas tēvi ģimenes dzīvē*. Nodibinājums Tēvi. Iegūts no: https://www.academia.edu/28539155/Pal%C4%ABdz%C4%93t_un_atbalst%C4%ABt_Latvijas_t%C4%93vi_%C4%A3imenes_dz%C4%ABv%C4%93_To_Help_and_Support_Latvian_fathers_in_family_life_
- Smith, J. A. (1996). Beyond the divide between cognition and discourse: Using interpretative phenomenological analysis in health psychology. *Psychology and Health*, 11, 261-271.
- Smith, J. A., & Eatough, V. (2006). Interpretative phenomenological analysis. In G. M Breakwell, S. Hammond, C. Fife-Schaw, & J. A. Smith. (Eds.), *Research methods in psychology* (3rd ed.). London: Sage.
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2008). Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (2nd ed., pp. 53-80). London: Sage.
- Smith, J. A., Larkin, M., & Flowers, P. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, method and research: understanding method and application*. London: Sage.
- van Kaam, A. (1996). Application of the Phenomenological Method. *Existential Foundations of Psychology*. Duquesne University Press.
- van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. Albany: State University of New York Press.
- van Manen, M. (2014). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing (Developing qualitative inquiry)*. Left Coast Press.
- Willing, C. (2008). Discourse analysis. In J. A. Smith (Ed.). *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 160-185). London: Sage Publications.
- Wolfe, J., Hinds, P., & Sourkes, B. (2011). *Textbook of interdisciplinary pediatric palliative care*. Saunders.